

נטר כדנטרי אינשי אונס או פטור מיוחד / צג.

תוכן:

א. פתיחה

ב. ביאור המושג נטר כדנטרי אינשי

ג. נטר כדנטרי אינשי - אונס או סיבת פטור מיוחדת

ד. ביאור שיטת רש"י

ה. ביאור מחלוקת רבה ואביי

ו. בחיוב שומר חנים

ז. סיכום

א. פתיחה

המשנה אומרת (צג.) ששומר שכר משלם על גניבה ואבידה. על מנת להבין את הסיבה לכך ששומר שכר מתחייב בגנבה ואבידה הגמ' דנה במקרה של רועה שהעביר פרות על הנהר ואבדה אחת מהן, האם פטור או חייב. מאמר זה יעסוק בחיוב שומר שכר מתוך התבוננות בדברי הגמ' הנ"ל והראשונים.

ב. ביאור המושג נטר כדנטרי אינשי

רב חסדא ורבה בר רב הונא נחלקו עם רבה - האם רועה ששמר כמו שרגילים לשמור ואבדה הבהמה, חייב לשלם לבעלים או לא. לפי רבה פטור משום שלא היה לו לעשות דבר, ואילו לפי רב חסדא ורבה חייב באבידה משום שעבור זה שילמו לו. במה תלויה מחלוקתם? לשם הבנת המחלוקת נתבונן בדברי רבה (צג.):

"ההוא רעיא דהוה קא רעי חיותא אגודא דנהר פפא, שריג חדא מינייהו ונפלת למיא. אתא לקמיה דרבה ופטריה. אמר מאי הוה ליה למיעבד הא נטר כדנטרי אינשי".

רבה אומר שסיבת הפטור היא משום ששמר כדרך שאנשים שומרים. ויש להסתפק מה כוונתו? האם הוא מתכוון לכך שסיבת הפטור היא משום שכך אנשים שומרים על בהמתם או שמא הוא מתכוון שכך אנשים שומרים על בהמות של אחרים? ניתן לפשוט ספק זה ע"פ דברי המשנה (מב.):

"המפקיד מעות אצל חברו, צרן והפשילן לאחוריו או שמסרם לבנו ולבתו הקטנים ונעל בפניהם שלא כראוי חייב, שלא שימר כדרך השומרים. ואם שימר כדרך השומרים פטור".

המשנה אומרת שאם הופקד בידי אדם פיקדון והלה לא שמר בצורה הטובה ביותר, הוא חייב לשלם משום שלא שמר כדרך השומרים. אם נניח שהמושג "נטר כדנטרי אינשי" והמושג "שמר כדרך השומרים" הם מושגים חופפים, אז בוודאי שהכוונה שחייב השמירה הוא כפי איך שאנשים שומרים על פקדונות של אחרים. אבל אם נאמר שהגמ' דייקה בלשונה אז נטר כדנטרי אינשי זוהי שמירה כדרך שאנשים שומרים על חפציהם ולא כדרך שהשומרים שומרים על פקדונות. וממילא הציפייה של רבה היא ששומר ישמור כמו שאנשים שומרים על חפציהם.

לפי האמור לעיל ניתן לומר שהאמוראים נחלקו האם חייב השמירה הוא לשמור כמו הבעלים או שמא חייב השמירה הוא לשמור כדרך השומרים. אם חייב השמירה הוא כמו הבעלים אז ייפטר משום שמצד הבעלים

שבו לא היה צריך לעשות יותר ממה שעשה עד כה. אבל אם החיוב הוא לשמור כדרך השומרים אז יש על השומר חובה גדולה יותר לשמור.

וכך בעצם אומרים רב חסדא ורב"ה (ג:):

"דאמרי להכי יהבי לך אגרא לנטורי לי נטירותא יתירתא."

כלומר מתפקידו של השומר לשמור יותר מהבעלים.

עוד ניתן לומר שכולם סוברים שחיוב השמירה הוא לשמור כדרך השומרים, אלא שנחלקו מה הגדר של דרך השומרים. לפי רבה דרך השומרים זה להתנהג באופן טבעי לגמרי, כלומר לאכול כמו כולם, לישון כמו כולם ולעשות את כל צרכיהם של בני האדם, אלא שהשומר מקבל על עצמו תוספת של התחייבות שמירה בתוך המציאות הטבעית שהאדם חי בה. ולפי רב חסדא ורב"ה דרך השומרים זה להפוך להיות שומר. עד עכשיו האדם היה אדם רגיל שחי חיים טבעיים ומעתה הוא הפך להיות שומר. כלומר מוטלת עליו חובה לעשות הכל כדי למנוע מהחפץ להינזק אפילו אם חייו הנורמלים ייפגעו.

המאירי והרשב"א נחלקו כיצד להבין את דברי רבה.

המאירי סובר שהשמירה צריכה להיות כמו הבעלים (ג:):

"שומר שכר דיו לענין פטור אונסין שישמור כדרך שרוב בני אדם שומרים את שלהם".

לפי זה המאירי יסביר את מחלוקת רבה ורב חסדא כמו האפשרות הראשונה. דהיינו, האם חיוב השמירה הוא להיות כמו הבעלים ואם אדם עשה כך זה מספיק על מנת להיפטור או שמא צריך לשמור כדרך השומרים.

הרשב"א חולק על המאירי ואומר שרבה מתכוון לומר שצריך לשמור כדרך השומרים (ג:):

"אבל אם שמר כדרך השומרים פטור שלא קבל על עצמו לשמור אלא כדרך השומרים".

לפי הרשב"א מחלוקת רבה ורב חסדא תהיה כאפשרות השנייה. כלומר נחלקו האם דרך השומרים זו התנהגות רגילה עם תוספת שמירה או שינוי סטטוס.

ג. נטר כדנטרי אינשי- אונס או סיבת פטור מיוחדת

ניתן לומר ששתי ההבנות שנאמרו לעיל קשורות לשאלה האם סיבת הפטור היא משום אונס או משום שיש כאן סיבת פטור מיוחדת.

רש"י אומר שהסיבה שרבה פוטר את הרועה היא משום שהיה פה אונס. כנראה שהמאירי סובר כמו רש"י ואומר שהיה פה אונס ולכן ניתן להגדיר את השומר כבעלים. שהרי באופן פשוט ברור ששומר צריך לשמור יותר מבעלי הפיקדון א"כ כיצד המאירי משווה ביניהם? אלא כיוון שהיה פה אונס מספיק לומר ששומר כדרך הבעלים (המאירי אומר במפורש שהעניין הוא פטור אונסין).

אך לפי הרשב"א סיבת הפטור היא לא משום אונס אלא משום פטור מיוחד ששומר כדרך השומרים כמו שמופיע במשנה בדף מב.

אך קשה לומר שזו שיטתו שהרי הרשב"א בהמשך דבריו אומר שסיבת הפטור היא משום אונס:

"וי"ל דרבה מדין אונסין פטרינהו לאלו שישנים בשעה שדרך בני אדם לישן או שנכנסין לאכול ולשאר צרכין

בשעה שדרך בני"א ליכנס".

אלא יש לומר שלרשב"א סיבת הפטור היא התנהגות של דרך השומרים עם אונס. כלומר עיקר הפטור הוא משום אונס. אלא שמצד תחילתו בפשיעה וסופו באונס היינו מחייבים את הרועה ולכן מגיע היסוד של שמירה כדרך השומרים, כיוון שהתנהג בצורה רגילה פטור מלשלם שהרי לא היה כאן פשיעה. אך מצד שני אי אפשר לומר שעיקר הפטור הוא משום שמירה כדרך השומרים, שהרי יש התנהגויות המקובלות אצל הבעלים ואינם מקובלות על השומרים כמו שינה מועטת ביום, ולשם כך צריך לומר שהפטור הוא משום אונס ולכן גם אם ישן

ביום פטור שהרי התנהג בצורה שבני אדם מתנהגים. ניתן לדייק מפשט דברי הגמ' את דברי הרשב"א. רבה אומר שפטור "מאי הוה ליה למיעבד? הא נטר כדנטרי אינשי". בדברי רבה יש שני אמירות - א. מה היה לו לעשות? ב. ששמר כדרך האנשים. לשם מה רבה צריך לומר את שני העניינים האלו? לכאורה היה מספיק חצי מדבריו. לפי דברינו ברשב"א מובנים דברי רבה. יש פה אונס עם פטור של התנהגות כדרך השומרים.

ד. ביאור שיטת רש"י

לכאורה יש להקשות על רש"י מדברי המשנה במב, המשנה אומרת שצריך לשמור כדרך השומרים ואילו בסוגייתנו אמרנו שלפי רש"י מספיק שמירה כדרך הבעלים. ניתן היה לומר שרש"י יסביר שכדרך השומרים הכוונה לשומרים על חפציהם אך רש"י במקום אחר אומר במפורש שכדרך השומרים הכוונה לשומרים על פיקדון: הגמ' מביאה מחלוקת בין אבוי רבא לגבי שומר שלא שמר כראוי ולבסוף הבהמה מתה כדרכה. אבוי אומר שחייב משום "הבלא דאגמא הרגה" (אוויר המצוי באגם הרג אותה), ואילו רבא אומר שפטור. הגמ' מקשה על שיטת אבוי (לו):

"מתיב רמי בר חמא העלה לראשי צוקין ונפלה אין זה אונס, וחייב. הא מתה כדרכה הרי זה אונס, ופטור. ואמאי לימא ליה אוריא דהר קטלה, אי נמי אובצנא דהר קטלה הכא במאי עסקינן שהעלה למרעה שמן וטוב. אי הכי, נפלה נמי שהיה לו לתוקפה, ולא תקפה".

הגמ' מקשה מהמשנה בצג: שם רואים שאם מתה כדרכה פטור. לכאורה לשיטת אבוי היה צריך להיות חייב שהרי תמיד אפשר לומר שהאוויר הרג אותה. אלא מתרצת הגמ' שהרועה הביא אותה למרעה טוב ולא המקום הרג אותה. לפי זה גם במקרה שהבהמה נפלה מהצוק ומתה ניתן לומר שהרועה הביא אותה למקום טוב, א"כ מדוע אבוי מחייב? מתרצת הגמ' שהיה צריך להחזיק אותה ולא עשה את זה. רש"י מסביר כך:

"למרעה שמן וטוב - דדרך הרועים להעלות שם בהמות לרעות. לתוקפה - להחזיק בה, שכן דרך הרועים". ויש לשאול מדוע רש"י אומר שדרך הרועים לעשות כך? מה בא רש"י לחדש לנו? האם בלא דרך הרועים היינו מחייבים אותו?

ניתן לומר שרש"י מתכוון לכך שכך דרך השומרים לעשות ומשום כך אם הביא אותה למרעה טוב ומתה כדרכה פטור מלשלם וכן אם החזיק בה בעת נפילתה פטור מלשלם. כלומר גם לפי רש"י פוטרים שומר מלשלם משום ששמר כדרך השומרים א"כ יהיה קשה על דברינו ברש"י כמו שאמרנו לעיל.

אלא יש לומר שיש פער בין נטר כדנטרי אינשי לשמירה כדרך השומרים. כאשר האונס הוא בשומר עצמו סיבת הפטור תהיה משום ששמר כדרך הבעלים. אין לנו לצפות מאדם הנאנס שיעשה יותר ממה שהבעלים היה עושה. אך אם האונס קרה בפיקדון עצמו, סיבת הפטור תהיה משום ששמר כדרך השומרים כי מצפים מהשומר שישתדל שלא יקרה אונס לפיקדון. בדף צג: הגמ' דנה באונסים שנגרמים לשומר עצמו או לחילופין שמגיעים בצורה עקיפה לבהמה ולכן שם הגמ' משתמשת נטר כדנטרי אינשי. אך בדף לו: וכן במב. הגמ' דנה באונסים שמתרחשים בפיקדון ולכן השימוש בביטוי כדרך השומרים/הרועים.

הרשב"א חולק על רש"י ואומר שרק אונס שמגיע לפיקדון נפטר עליו. וכך אומר הנ"י בשם הרשב"א (ג): מדפה"ר):

"אלא שהרשב"א ז"ל סובר שלעולם שומר שכר חייב אפילו באונס שמגיע בגופו של שומר עד שיגיע לגופו של פקדון ממש כדאמר קרא או נשבר או נשבה".

דהיינו הרשב"א לשיטתו שאין הבדל בין נטר כדנטרי אינשי לדרך השומרים, תמיד השמירה צריכה להיות כמו ששומרים שומרים על פיקדון ולכן אין סיבה לפטור באונס שמגיע בגופו של השומר שהרי הוא קיבל על עצמו שמירה אפילו אם הדבר יפגע בחייו הנורמלים. רק אם הצורך בשמירה הוא כדרך הבעלים יש מקום לפטור באונס אצל השומר.

ה. ביאור מחלוקת רבה ואביי

אביי מקשה על דברי רבה מספר קושיות ואת כל אחד מהם רבה מנסה לתרץ. אבל יש לשאול על אביי מה הוא מצפה מהשומר? האם אביי באמת מצפה ממנו שיהיה כמו יעקב אבינו שתידר שינה מעיניו? ניתן לומר שאכן כן. אביי אומר שמדינא יש לשומר לתת את כולו כדי לשמור על החפץ. וכך נראה מלשון השאלות (ויצא שאילתא כ):

"שאילתא דאילו גברא דמשלמין ליה חיותא לנטורי מיחייב לנטורא שפיר. אי לנטורי באגרא אשלימו ליה אף על גב דאוקמא בדוכתא דנטירותא ונגנבה או אבדה מיחייב לשלומי ובעי למיתב בהדה לנטורה ביממא ובליילא דהכי אשכחן ביעקב אבינו דאמ' ליה ללבן נטרית לענך ביממא ובליילא הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה".

השאלות אומר במפורש שיש לשומר שכר חובה לשמור ביום ובלילה כל הזמן כמו יעקב אבינו. היה אפשר לומר שכוונת השאלות שצריך להיות בלילה במקום אך אין צורך ממשי לשמור. אבל מדברי השאלות שלום על אתר נראה אחרת:

"יש לעיין בסוגיית שלפנינו שאין זה אלא בחזנא דמתא דוקא, אבל שאר השומרים א"צ לשמור כ"כ". כלומר השאלות שלום לומר שהשאלות מבין שכל שומרי השכר נדרשים לחיוב של שמירה ביום ובלילה. השאלות שלום עצמו מקשה על כך שלא משמע כן מסוגיית הגמ' אבל בכל אופן בעל השאלות לומד מדברי אביי הם לדינא.

לפי זה ניתן להבין שיש מחלוקת בין אביי לרב חסדא ולרבר"ה. לפי רב חסדא חיוב השמירה הוא ע"פ נורמה מסוימת הנהוגה אצל השומרים אך לפי אביי נראה שאין התנהגות מסוימת לפטור שומר שכר אלא יש לו חיוב לשמור בכל כוחו.

וכך משמע מדברי הרמב"ם להלכה (שכירות יג, ז):

"וכן חייב לעבוד בכל כחו שהרי יעקב הצדיק אמר כי בכל כחי עבדתי את אביכן, לפיכך נטל שכר זאת אף בעולם הזה שנאמר ויפרץ האיש מאד מאד".

התוס' לא מקבל אמירה שאין בכלל אונס בשומר שכר כאשר יש גניבה ואבידה. הוא אומר שזה לא יעלה על הדעת (מב. ד"ה הא אמר):

"אך תמהן גדול הוא למה לא יהא אונס אם העמיק בקרקע ק' אמות דמאי ה"ל תו למיעבד או אם תקפתו שינה או חולי גדול ואיך יתכן ששום גניבה לא נמצא שתהא אונס גמור כליסטין מזויין".

דהיינו תוס' לומד שאביי לא מתכוון שהשמירה היא ללא גבול כי זה לא יעלה על הדעת, או לחילופין יש לפסוק כמו רב חסדא שמקל יותר.

במה נחלקו התוס' והשאלות?

ניתן לומר כך - התוס' סברו שאי השמירה היא הסיבה המחייבת לשלם ועל כן כשעשה ככל יכולתו לעשות אין סברא שיתחייב. אולם בעל השאלות נקט שהסיבה המחייבת היא אחריות התשלומין שיש על השומר, שמתחייב לשלם אם לא יחזיר החפץ בעינו ולכן תמיד חייב לשלם. לפי השאלות כל אדם שלוקח חפץ מתחייב להשיב אותו ואם לא משיב מתחייב לשלם תחתיו.

ו. בחיוב שומר חנם

הגמ' מביאה מקרה דומה למקרה של רועה שמעביר פרות על הנהר ונפלה אחת מהן (צג):
 "בר אדא סבולאה הוי קא מעבר חיותא אגמלא דנרש, דחפה חדא לחברתה ושדיתה במיא. אתא לקמיה דרב פפא, חייביה. אמר ליה מאי הוה לי למעבד אמר ליה אבעי לך לעבורי חדא חדא".
 בעקבות דבריהם של רב חסדא ורב ר"ה, רב פפא מחייב את הרועה.
 הרמב"ן מביא את דברי הרי"ף שפוסק כדברי הגמ' הללו ואומר שכל זה בשומר שכר אבל שומר חנם פטור שאין זו פשיעה.

הרמב"ן מקשה על כך מסוגיית דחפתה חברתה -
 המשנה בב"ק (נה:) אומרת: "נפלה לגינה ונהנת משלמת מה שנהנת". הגמ' (נח.) מסתפקת באיזו צורה נפלה לגינה: "היכי נפלה רב כהנא אמר שהוחלקה במימי רגליה, רבא אמר שדחפתה חברתה. מ"ד שדחפתה חברתה, כל שכן שהוחלקה במימי רגליה ומאן דאמר שהוחלקה במימי רגליה, אבל דחפתה חברתה פשעה, ומשלמת מה שהזיקה, דא"ל איבעי לך עבורי חדא חדא".
 לפי רב כהנא אם פרה אחת דוחפת את השניה והיא נופלת לגינה ומזיקה צריך לשלם על כל הנזק משום שהיה צריך להעביר את הפרות אחת אחת.

בסוגיא זו נראה שגם שומר חנם חייב משום שהיה כאן פשיעה. א"כ מה ההבדל בין הסוגיות?
 הרמב"ן מתרץ (צג):

"איכא למימר ודאי פשיעה היא שכיון שדרכן להיות דוחפות זו את זו והעבירן כאחת אין כאן שמירה לא מעולה ולא פחותה הילכך בשן ורגל חייב שאין כאן שמירה כלל.
 ומיהו שומר חנם פטור שלא קבל עליו לטרוח כ"כ אלא שיהא שומרן ומעבירן כמו שעושה בשלו, הילכך אף על פי שאין כאן שמירה כלל פטור שעל מנת כן קבל, תדע דהא אמר רבה על בעידנא דעיילי אינשי וגני בעידנא דגני אינשי פטור, ואף על גב דפליגי עליה דרבה בשומר שכר, מיהו בשומר חנם פטור כדקאמר' בהדיא לא סבירא להו הא דרבה דלהכי יהבי לך אגרא.
 ואילו הניח שורו ובא לעיר אפי' בעידנא דעיילי אינשי והזיק בשן ורגל ליכא ספיקא דחייב שהרי לא שמר לא שמירה פחותה ולא מעולה, אלמא אין שומר חנם צריך לשמירה פחותה בכל מקום אלא כדרך השומרין את שלהן".

כלומר קיים הבדל בין דיני נזיקין לדיני שומרין. בדיני נזיקין חייב משום שדרכן של פרות לדחוף זו את זו והוא היה צריך לגרום לכך שלא תהיה דחיפה. אך בדיני שומרים הוא צריך לעשות כמו שעושה בשלו ואין דרכם של אנשים להעביר פרות בצורה כזו של אחת אחת. הסיבה ששומר שכר חייב משום שיש לו תוספת מחוייבות מהיותו שומר שכר אבל שומר חנם ודאי שפטור.

הנ"י חולק על הרמב"ן ומסביר את דברי הרי"ף כך (נג: מדפה"ר):
 "וטעמא כדאמרן דלענין שומר לא קבל עליו לשמור בכך אבל לענין נזקין אם הניח שורו מבחוץ ועאל בעידנא דעיילי אינשי אין ספק שאם הזיק חייב".

לפי הנ"י ההבדל בין נזיקין לשומרים הוא שבנזיקין חייבים תמיד על הפשיעה ואילו שומרים תלוי מה קיבלו על עצמן. ובשומר חנם קיבל על עצמו שמירה בתנאי שיפטור במקרים כאלו.
 ניתן לומר שהרמב"ן סובר כמו רש"י והמאירי שחייב של שומרים זה כדרך הבעלים. ואילו הנ"י סובר כרשב"א שחייב השומרים הוא כדרך השומרים ולכן יש לשים לב מה הרגילות של השומרים.

ז. סיכום

הראשונים נחלקו במושג נטר כדנטרי אינשי האם הכוונה לדרך השומרים או לדרך הבעלים.

בהסבר המושג תלויות לכאורה ג' מחלוקות:

- א. רועה שהעביר פרות ליד הנהר ואחת טבעה האם יש מקום לפטור אותו משום שהוא אנוס או משום שבנוסף לאונס יש התנהגות רגילה של שומרים. לפי רש"י והמאירי הצד לפטור הוא משום אונס שהרי היה צריך לשמור כמו הבעלים, ואילו לפי הרשב"א הצד לפטור נובע משום אונס ומשום שהתנהג בצורה רגילה של השומרים.
 - ב. שומר שכר שנאנס בגופו האם פטור - לפי רש"י פטור משום שהציפייה ממנו לשמור כמו הבעלים, ואילו לפי הרשב"א החיוב רחב יותר ולכן רק באונס בפיקדון יהיה פטור.
 - ג. שומר חנם שנאנס פטור שאין לו תוספת מחוייבות שהרי צריך לשמור כדרך הבעלים (דעת הרמב"ן), או שמא הוא פטור משום שלא קיבל על עצמו להתחייב באונס צד זה של הפטור נובע מהתנהגות כדרך השומרים (נ"י).
- רבה ואב"י חולקים האם יש ציפייה מאוד מועטת מהשומר לעשות למען שמירת הפיקדון או שמא מחוייב לעשות ככל יכולתו. רב חסדא ורב"ה סוברים שהשומר שכר מקבל על עצמו התחייבות נוספת אך אין הכוונה שצריך לעשות מעל ומעבר ליכולתו למען הגנה על הפיקדון. השאלות והרמב"ם פוסקים לכאורה כאב"י. ואילו התוס' פוס' כמו רב חסדא. המחלוקת בין השאלות לתוס' תלויה בשאלה מה סיבת החיוב. לפי השאלות סיבת החיוב היא ההתחייבות לשלם ואילו לפי התוס' החיסרון בשמירה הוא סיבת החיוב.